

SOSYAL HAKLARIN EKONOMİK AÇIDAN İRDELENMESİ

İzzettin Önder
İstanbul Üniversitesi

ÖZET

Kapitalist sistemde sosyal hakların ekonomik açıdan irdelenmesi, kazanım olarak görülen bu hakların emekçilerin ya da genel halkın değil, sermayenin yararına hizmet ettiklerini ve bu yönüyle hakların gerçek anlamda kazanım olmadığını ortaya koymaktadır. Sosyal hak olarak ele alınan pek çok temel hizmet alanı derindeki oluşum modeli ve amaçsal anlamlarına bakıldığında sistemin üst-yapı kurumu olarak şekillendirilerek, sisteme ve sermayeye hizmete yönelik faaliyette bulunabilmektedir. Bu durum eğitim ve sağlık hizmetinde çok net olarak görülebilir. Kapitalist sistem içinde sermaye lehine güç dengesinin varlığı sosyal haklar alanının sınırlarını belirlerken, kısa dönemde bu alandaki mücadele ile elde edilebilecek kazanımların da sınırları belirlidir. Sonuç olarak, sosyal haklar alanını bir mücadele alanı olmaktan çıkartıp, ortak yararlanma alanı haline getirebilmek için asil ve uzun dönemli mücadele sisteme yönelik olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal haklar, Ekonomik yaklaşım, Kapitalist sistem, Emek ve Sermaye

ABSTRACT

Considering social rights from the economic perspective, it seems obvious that they serve for the benefit of capital not for labour or the general public, and in this way social rights are not real rights, in the sense which provide gains to labour or the general public. Many basic services that is perceived as a social right has been shaped as a superstructure institution of the capitalist system if one look at their constitutional aim. This situation can easily be seen especially in education and health services. That the power balance is in favor of capitalist class in the capitalist system determines not only the limits of social rights, but regulates and limits relative gains of opposing partners in this area as well. Eventually, the essential and long term struggle should aim the system in order to change the area of social rights from being a struggle area to a common benefit area.

Keywords: Social Rights, Economic Perspective, Capitalist System, Labour and Capital

GİRİŞ

“Sosyal Haklar” insan hakları genel çerçevesinde ikinci kuşak haklar arasında yer alır. Genel olarak insan hakları kavramının tarihsel kökleri çok gerilere gidiyor olmakla beraber, günümüze dek gelen anlayışın kökenleri 17. yüzyılda “Doğal Hukuk” ve “Toplumsal Sözleşme” kavramlarına dayanır. Feodalizmin burjuva devrimi ile çökertilmesinin ve Fransız İhtilali’nin insan hakları açısından önemi büyüktür. Kapitalizmin feodalizmi ortadan kaldırması, toprağa bağlı köleliği son vermiş olmakla beraber, bu kez de, emeğin metalaştırılması süreciyle, ücrete bağlı kölelik ortaya çıkmıştır. Kapitalizmde paranın sermayeye dönüştürülebilmesi için özgür kapitalistle, özgür emeğin karşı karşıya gelmesi gerekir. İronik olarak emeğin özgür olduğu söylemi, bir yandan meta olarak satacağı emek gücüne sahip olmasına, diğer yandan da, emek gücünü satarak elde edebileceği gelirden başka bir kaynağa sahip olmadığını ifade etmektedir (Collins, 2006: 147). Emeğin metalaştırılması olarak anılan “emek piyasası” işleminde emeğin değişim değeri, emeğin yeniden üretim maliyeti ile belirlenirken, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki fark ise, kâr ve sermaye birikimine potansiyel katkı olarak sermaye sahibine intikal eder (Wolf & Resnick, 1988:167-171).

Kapitalizmin işleyiş sürecinde emeğin metalaştırılması sınıf çatışmalarını yoğunlaştırırken, hem sermayedarın piyasa gereksinimini karşılayabilmek, hem de dünyada gelişen sosyalist akımlarının önünü alabilmek için, tarihsel süreçte emeğin metalaştırılması önüne engeller koyulması politikası geliştirilmiştir. Bir yönü ile emeğin metalaştırılmasının önü alınarak, hem sınıf çatışmalarının hafifletilmesi, hem de ulus-

devlet içinde piyasaların genişletilerek hızla artan üretime piyasa olanaklarının yaratılması amaçlanmıştır. Sosyalizm karşısında sistemi koruma refleksi ile Aralık 1948 tarihinde “*Avrupa İnsan Hakları Bildirgesi*” yayınlandı. Bu bildirmede, kapitalizmin emeğin mutlak köleleştirilmesine karşı önlem aldığı gibi bir izlenim alınıyor olmakla beraber, ne yazık ki, emeğin köleleştirilmesi sürecinin baş sorumlusu olan “*mülkiyet hakkı*” da korunuyordu. Böylece, kapıdan kovulmaya çalışılan bir sosyal yanlışlık bu kez pencereden içeri alınıyordu.

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında Keynes teorisine dayandırılarak uygulamaya koyulmuş olan “*Refah Devleti*” modelinde emeği metalaştırmanın sınırlandırılması (decommodification) kavramı geliştirildi ve emeğe bazı sosyal haklar verildi (Esping-Andersen, 2006:49-51). Böylece sosyal yardım kavramı yanında, sosyal haklar kavramı da hem literatüre hem de devlet uygulamalarına girmiş oldu. (Buğra & Keyder, 2006:49-51). Sosyal haklar kavramı ve olgusu, genel insan hakları tablosu içinde “*Sosyal, İktisadî ve Kültürel Haklar*” bağlamında ikinci kategori haklar olarak ele alınmaktadır. Bu kategoride; çalışma özgürlüğü ve hakkı, sosyal güvenlik ve sağlık hakkı, toplu sosyal haklar, sendika ve grev hakkı ve toplu sözleşme hakkı olarak sosyal haklar; ve, mülkiyet hakkı ile girişim özgürlüğü olarak da iktisadî haklar yer almaktadır (Kabaoğlu, 1997: 24).

KAPİTALİST SÜREÇTE SOSYAL HAKLARIN İRDELENMESİ

Sosyal haklar kavramı ve olgusu kapitalist işleyiş sürecinde, sermaye ile emek arasında devlet mekanizmasının girmesiyle oluşturulmuş bir savunma mekanizmasıdır. Söz konusu savunma mekanizması, ilk bakışta emek lehine gibi gözüküyor, hatta bir dereceye kadar da öyle olduğu kabul ediliyor olsa da, sosyal haklar konusunda asıl savunma sermaye kesimine racidir. Sosyal haklar kümesi emek açısından çeşitli risklere karşı kısmi koruma olduğu halde, sermaye açısından mutlak bir manipülasyon aracıdır ve sistemin devamına yöneliktir. Kapitalist sistemin işleyiş mantığı çerçevesinde, aşağıda açıklanacağı üzere, sosyal haklar demokratik olarak işleyen bir sistemde özgürce ve hakça oluşturulmuş bir mekanizma olmayıp, emeğin kullanım değeri ile değişim değeri arasında sermaye lehine oluşturulan fark üzerinde, sermayenin rızası ile emek lehine yapılmış tırtıklamadır. Bu tırtıklamada emeğin örgütlü mücadele gücünü ve bu yolla elde ettiği kazanımları (ki, bu kazanımlar emeğin sermaye lehine terk ettiği değerden ancak bir miktarını ifade eder!) yadsımadan, karar mekanizmasının asıl komuta merkezinde sermayenin bulunduğunu kabul etmek kaçınılmazdır.

Ulus devlet modeli içinde olduğu kadar küreselleşme politikalarının geçerli olduğu günümüz koşullarında da sermayenin mücadele gücü emekten çok üstündür. Sermaye, üretimi kontrol ederek, üretim alanını değiştirerek, reel sektörden finansal sektöre olduğu kadar bir ülkeden başka bir ülkeye de geçme olasılığını elinde tutarak hem siyasal kadroya hem de emekçilere karşı büyük bir üstünlüğe sahiptir. Kapitalizmde devlet yapısı “*mülk devlet*” den “*süzgeç devlet*” ‘e evrilirken mülksüzleşmiş ve üretici sermaye karşısında güç kaybına uğramıştır. Zira işbaşına gelen siyasal kadrolar oy alabilmek için hizmet üretmek, hizmet üretebilmek için de vergi toplamak zorundadır. Vergi, oluşturulan katma değer üzerinden emeğin değişim değeri ödendikten sonra sermayeye kalan pay üzerinden ödenir. Hal böyle olunca, dolaysız vergi gelirlerini belirli düzeyde tutmaya çalışan kapitalist devlet yapısı, emekten önce sermayeyi kollama zorunluğu hisseder. Bu zorunluluk o denli inanılmaz boyutlara ulaşabilir ki, dolaysız vergi gelirlerinin yeterli olmadığı çoğu durumda devlet tarafından dolaylı vergiler yolu ile emeğin değişim değeri dahi tırtıklanır. Kamu harcamalarının tahsis yönü dikkate alındığında, özel sermaye birikimine yönelik harcamaların bir bölümünün de emekçiye ödenmiş değişim değerinden sermaye tarafından geri alındığı anlamına gelir. Üstelik de bu aktarım, emekçi tarafından fazla bir vergi baskısı hissedilmeden gerçekleştirilir. Toplumsal artıktan pay alma durumunda olan devlet, özel sermaye birikimini destekleyerek, ideolojik olarak, emeğe yeni iş olanakları açtığı savını ileri sürerken, sermayenin emekten yapacağı yeni aktarımlarla giderek daha büyük sermaye mülkiyetine ulaşacağını da gizlemiş olur. Başka bir deyişle, yaratılan ulusal artı üzerinde salt emekçiler ve sermaye pay almamakta, devlet de bu paya ortak olmaktadır. Bu ortaklıkta, gerek devlete ayrılacak fonların miktarı gerekse fonların tahsis yerleri, emek ile sermaye kesimi arasındaki toplumsal güç dengeleri ve devlet üzerinden sürdürülen pazarlıklarla belirlenmektedir. Vergileme teorisinde “*yararlanma ilkesi*” olarak bilinen teorisinin politik felsefik temelleri, aynı anda, toplumsal sınıf çatışmasının da anatomisini oluşturur. Vergilemede yararlanma ilkesi, ödenen vergilerle sağlanan kamu hizmetleri arasında bir ilişki kurarken, aynı zamanda temelde, vergi ödeyen kesimin veya sınıfın, kamu harcamalarının miktar ve bileşimine de müdahale etme durumunda, hatta gücünde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kapitalist sistemde sosyal hakların irdelenmesine, vergide yararlanma ilkesi çerçevesinde bakmanın, varolan sınıf çatışması ve uzlaşma dengelerinin açıklanması açısından fevkalade açıklayıcı olduğunu düşünüyorum. Zira, piyasa ekonomisi ortamında gerçekleştirilen üretimin niteliği, fiilen üretimin fiziksel özelliği ile değil, söz konusu üretim için ödeme yapılanın sağladığı yarar açısından açıklanır. Bu bakış

açısından, yaygın olarak emeğin değişim değerinin, diğer bir deyişle ücretinin, emeğin yeniden üretim maliyetine eşit olduğu asgari düzeyde saptandığı varsayımı altında, yaratılan ulusal gelirden oluşturulan artık değer sermaye ile, sermayenin izin verdiği kadarı ile, devlet arasında paylaşılmakta ve sosyal politikalara buradan pay ayrılmaktadır. Söz konusu sosyal politikalar havuzu ister kamu kesiminde, isterse özel kesimde oluşturulsun, son karar sahibinin, maalesef gücüne dayalı olarak, sermaye kesimi olduğu yadsınamaz. Bu nedenle, emekçilerin siyasal katılımı, devlet üzerinden sermaye kesiminden ilâve haklar alacağı görüşü doğru ve geçerli olarak kabul edilemez.

Sosyal hakları, üretim alanına girme ve çalışma özgürlüğü olarak öne sürmek, özellikle günümüzde geçerli sermaye-yoğun holdingleşme ve küreselleşme koşullarında sadece emek için değil, küçük ve orta-boy sermaye için dahî geçerli görülmez. Özellikle bu sorunu tarihsel süreçte irdelediğimizde, sermayeler arasındaki rekabet ve bunun sonucunda ortaya çıkan sermaye temerküzü kapitalizmin derin krizini yaratırken, aynı anda da emeğin ve küçük sermayenin özgürce üretime girme alanlarını kapatmaktadır. Dolayısıyla, salt yasalara böylesi uygulanamaz bir madde koymak, sistemin işleyişini toplumsal algılamadan kaçırmaktan fazla bir şey ifade etmemektedir. Kapitalizmin krizlerle yol aldığı ve böylece yeniden yapılandığı her dönemde, sermaye dönüşümü yapılırken emekçiler açısından üretim alanı kapanmakta ve/veya ağır sömürü koşulları devreye sokulmaktadır. Bu süreçte toplu sözleşme yapma ve grev hakkının yaşama geçirilmesi, reel yaşamda da net olarak görüldüğü gibi, tümü ile olanaksızlaşmaktadır. Doğal olarak, emek açısından böylesi olası sonuçlar salt sermayenin güçlü olmasının değil, ama aynı zamanda, emeğin de parçalanmış, örgütsüzleşmiş ve yaşam savaşı içinde birbirine rakip konuma getirilmiş olmasının da doğal bir sonucudur.

Sosyal hakların bir başka veçhesini de; biyolojik varlığın emeğe dönüştürülmesi, yâni emeğin üretilmesi işlemi anlamındaki eğitim hizmetleri ile, emek-yoğun üretimin geçerli olduğu bir zamanların "*tam istihdam*" varsayımı altında emeğin üretimde tutulması amacıyla oluşturulmuş sağlık hizmetleri oluşturmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri genellikle toplumda sosyal adaleti sağlamaya, gelir dağılımını düzeltmeye ve bireylere fırsat eşitliği oluşturmaya yönelik harcamalar olarak görülürse de, söz konusu hizmetlerin zaman içinde örgütlenme ve finansman modellerine baktığımızda, bunların ne denli sermaye kesimine hizmete yönelik olduğunu görürüz. Gerçekten de; eğitim hizmeti emeğin yeniden üretim maliyetini toplumsallaştırarak, sağlık hizmeti de emeğin üretimden kopmasını engelleyerek ve/veya ağır iş risklerini sermayeden soyutlayarak sermaye birikimine katkı yapan harcamalardır. Bu harcamaların kamusal finansmanı ise, söz konusu maliyetlerin toplumsallaştırılarak, sermayeye görece ucuz girdi sağlanması anlamına gelmektedir (O'Connor, 1973). Sağlık hizmetlerinin artırılması toplumsal yararı artırırken, aynı anda toplam yararın dağılımını da daha adaletli konuma getirebilir. Oysa, eğitim hizmetlerinin artırılması, veri sermaye yatırımı koşulu altında, ücretler üzerinde baskı oluşturarak, kaliteli emekçinin sermayeye yaptığı katkıyı artırırken, ücret gerilemesi nedeniyle gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir.

Sağlık harcamalarında çelişkili bir durum söz konusudur. Sağlık alanında yapılan kamu harcamalarından hastalar olduğu kadar, hizmetin sunulmasında kullanılan alet, ilaç vb gibi sağlık malzemesi sunucuları da yarar sağlamaktadır. Bu koşullarda kamusal sağlık harcamaları konusunda siyasal karar zıt yöndeki çıkar sahiplerinin baskısı altında şekillenmektedir. Sağlık alanında alet ve malzeme sunanlar, hizmetin maliyetini paylaşan yaygın kitle karşısında az sayıda fakat organize olduğundan sağlık harcamalarının bileşim ve miktarında ciddi söz sahibi olmaktadır. Başka bir deyişle, sosyal politika olarak, sağlık hizmetlerinin finansmanının ağırlıklı olarak kamu sektöründe yürütülmesinin asıl nedeni, halkın sağlığı konusunda siyasilerce duyulan endişe olmayıp, sağlık malzemesi sunan büyük şirketlerden gelen yoğun baskıdır.

Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde sağlık ve eğitim hizmetlerinin özelleştirilmeleri, birincisinde doğrudan kâr amacına yöneliktir, ikincisinde ise, yoğun ideolojik amaç da gözlenmektedir. Diğer bir deyişle, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinde maddî kâr gayesi güdülmekte, eğitim hizmetinin özelleştirilmesinde ise ideolojik çıkar gözetilmektedir. Ancak, özellikle sağlık alanında günümüzde dayatılan politika, sunumun kamusal, üretimin ise özel olmasıdır. Böyle bir planlamayı sosyal devlet ve sermaye kesiminin amaçları açısından irdeleyebilmemiz için iki kesimin işleyiş dinamiklerine göz atmamız gerekmektedir. İşleyiş dinamikleri ve oluşturdukları sonuç itibarıyla iki kesim arasında şöyle bir fark vardır: Kamu kesiminde üretim faktörleri arasında müteşebbis olmadığından, bütçeye yansıtılan maliyet içinde kâr payı yoktur. Buna mukabil, özel kesimde kamu kesiminde geçerli faktör paylarına ilâveten bir de kâr payı vardır. Bu farkı göz önünde tutarak, hizmetin niteliğini ve niceliğini değiştirmeden bir kamu hastanesinin özelleştirilmesi sonucunda, ünite ürün başına maliyet içinde müteşebbisin kâr payı da dâhil olacağından, tüketiciye yansıtılacak fiyatın yükseleceğini ileri sürebiliriz. Eğer bu hizmet özel üretim kamusal sunum formülü ile sunuluyorsa, bu durumda da bütçeye yansıtılacak maliyet yükselmiş olacaktır. Bunun anlamı, özelleştirme sonucunda bütçe yükünün artacağıdır. Sermaye açısından baktığımızda ise, kriz yaşayan sermayeye Yeni Dünya Düzeni ve özelleştirme politikaları sonucunda yeni faaliyet ve kâr alanları açmış olmaktadır.

Eğitim alanı ise, denetimli olarak toplumsal ideolojinin oluşturulup toplum bireyelerine “bilimsel faaliyet” görüntüsü altında verilmesini amaçlamaktadır. Üretim aşamasında yoğun olarak eğitilmiş kitlelere gereksinim kalmadığı günümüz koşullarında eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesi ile bir yandan eğitici kadronun denetlenmesine, diğer yandan da eğitim taleplerinin denetlenmesi yoluna gidilerek, toplumsal ideolojinin üretilmesinde ve toplumsal düzeyde yaygınlaştırılmasında suhuletle ilerlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Vakıf üniversitelerinde öğretim kadrosunun sözleşmeli olması yanında, okul ücretlerinin (harçların) yüksek tutulması da hizmet talep edenlerin toplumsal ideolojinin oluşumunda başat sınıf kesiminden gelmesini sağlamaktadır. Böylece, eğitime girişte yoğun sınıfsal çatışmalar yaşanmadığı gibi, eğitim hizmetinin toplumun geneline ne denli hizmete yönelik olduğu ya da olmadığı da öğrenciler tarafından algılanamamaktadır. Eğitim hizmeti, bu niteliği ile, başlangıç kademelerde prototip vatandaş üretim işlevini görürken, ileri düzeylerde de sisteme uyumlu yönetici ve üst düzey emek üretmektedir.

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmeleri sadece hizmet maliyetini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda, söz konusu hizmetlere olan potansiyel talep karşısında potansiyel sunumun da kısılmasına neden olmaktadır. Neticede, özelleştirilmiş alanlarda istihdam edilen eleman sayısı arttıkça, kamusal alandaki eleman sayısı azalmakta ve kamu kesiminde eleman başına hizmet talep eden sayısı artarak kamu kesiminde nitelik erimesine yol açmaktadır.

Sosyal hakların bir bölümünü de emeklilik konusu oluşturmaktadır. Emeklilik hakkının oluşması ve bu haktan yararlanma koşullarına, alanın olmadığından dolayı girmeden, söz konusu alanın kamusal ve özel olarak sunulmasının refah devleti bağlamındaki yerine ve önemine değinmek istiyorum. Emeklilik hakkı ya da işsizlik sigortası hakkı, ilgili dönemlerin ulusal gelirinden bu haklara ehil bireylere kaynak aktarımı anlamına gelir. Bu operasyon, bir yandan ulusal gelirden pay almayı gerektirir ve ifade ederken, diğer yandan da ulus devlet sınırları içinde piyasa genişlemesi yaratarak, üretimin önünü açabilir. Zıt yöndeki bu etkiler emeklilik sisteminin oluşturulması kadar, kısıtlanması politikasını da devreye sokar. Nitekim, ileri sanayi ülkelerindeki ileri düzey emeklilik sistemi ve Türkiye’de 1961 Anayasası ile getirilmiş görece ileri düzeyde sosyal politika önlemleri yanında, kapitalizmin krize girdiği günümüz koşullarında söz konusu politikalarda kısıntıya gidilmesi de, zıt yöndeki etkileri açıkça ortaya koymaktadır.

Emeklilik ya da işsizlik fon yönetiminin kamu kesiminde veya özel kesimde olması ciddi farklılıklar oluşturur. Şöyle ki, her iki fon yönetiminde de, kamu kesimi emanet sistemi ile çalıştığından dolayı, birim hizmet maliyeti özel kesimden daha düşük olur. Bunun da ötesinde, son krizde de açıkça görüldüğü üzere, özel kesimde yönetilen fonlar önemli ölçüde risk taşıdıkları halde, kamu kesiminde böylesi risk söz konusu değildir ya da özel kesime göre çok daha hafiftir.

GENEL YORUM VE SONUÇLAR

Sosyal devletin özünü oluşturan sosyal haklar olarak algıladığımız olgu, özünde, kapitalist devletin insanî duyguları sonucunda değil, sisteme başat sermaye güçlerinin çıkarı gereği oluşturulmuştur. Sisteme başat sermaye kesimi, kısmen emekçileri soğurtmak, kısmen dünyada yükselen sosyalizme karşı kalkan oluşturmak, kısmen de kendi piyasasını genişletmek amaçları ile sosyal politikaların geliştirilmesinde önyak olmuş ve bu amaca kaynak tahsis edilmesine izin vermiştir. Sermaye kesiminin sosyal amaca tahsis ettiği kaynak, aslında emekten aldığı sömürünün ancak bir bölümüdür. Bu açıdan bakıldığında, sosyal haklar çerçevesinde emeğin kazanımı olarak sözü edilen pay da, aslında emeğin sermayeye bıraktığı sömürünün ancak bir bölümüdür. Üstelik de, söz konusu pay üzerinde her zaman sermaye kesiminin hakimiyeti oluşmuştur ve sermayenin sıkıştığı her dönemde bu payın daraltılmasında da bir beis görülmemiştir.

Bir bireyin veya emekçinin en temel sosyal hakkı olarak çalışma özgürlüğü, sistemin işleyişi bağlamında sermaye kesiminin “işveren” sıfatını ihraz emesiyle ortadan kalkmış, bu konuda yetki sermaye kesimine devredilmiş olmaktadır. Emeğini satmak durumunda olan emekçi, ancak sermayenin talebi ile bir işe kavuşabilir. Kaldı ki, kapitalizmin işleyiş kuralı gereği, emekçinin her işe girişi sermaye birikimine katkı yaparak, gelecek dönemlerde emeğin yerini makinanın almasına yol açar. Başka bir deyişle, belirli dönemdeki istihdam potansiyeli, gelecek dönemlerde işsizlik potansiyeli anlamına gelmektedir. Yaratılan ulusal değerın tasarrufu üzerinde sermayenin söz sahibi olması, emekçinin çalışma özgürlüğünü elinden almakta ve bu alandaki hakkını ortadan kaldırmaktadır. Kapitalist müellifler sermaye kesiminin söz konusu hakimiyetini perdeyerek sistemi aklamaya çalışmışlardır. Örneğin, “Marshall’a göre Marx haklıdır: kapitalizm toplumu böler ve kutuplaştırır. Bu nedenle kapitalist bir toplumun sürdürülmesi çok zordur. Fakat kapitalizm pratikte devletin kurduğu düzen(!) içinde gelişir; devletin sınıflaşmayı harekete geçireceği bir araç vardır, o da siyasal olarak verebileceği ‘statü’dür. Yani devletin yurttaşları toplumda sadece sınıfsal konumları ile bulunmazlar; böyle olsaydı toplum dağılırdı, onlar aynı zamanda yurttaş olarak kendilerini belli koşulları ortak olarak yaşayan kişiler şeklinde görürler.” (Buğra & Keyder, 2006:11). Marshall’ın

İkinci Paylaşım Savaşı bitiminde yazmış olduğu bu alıntı, kapitalizmin genetik yapısı gereği işleyişini ve giderek azgınlaşan günümüzün güçlerini toplum gözünden kaçırma çabasından öteye gitmemektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, sermayenin giderek yükselen hakimiyeti karşısında emekçinin giderek zayıflayan ve çözülen gücü, bu iki kesimi kendilerini “*belli koşullar altında ortak olarak yaşayan kişiler şeklinde*” görmelerini engellemektedir.

Çalışma özgürlüğü ve hakkı elinden alınmış olan emekçilerin işsizlik sigortası kapsamında yoksulluk çekmelerinin önlenmesi de, yine ulusal üretimden kaynak çekme anlamına geldiğinden, son kertede, sermayenin söz hakkına takılmaktadır. Toplumsal görüşten yoksun kapitalizm, her kriz döneminde daha da hırçınlaşarak, en uç halde bireyciliği savunmayı demokrasi ve özgürlük olarak toplumlara propaganda etmekte ve bunda da başarı sağlamaktadır. Zaten farklı çıkarları olan sınıfların ortak siyasal ortamda tutulması, Marshall’ı haklı çıkarırcasına, başat ideolojinin üretilmesi ve topluma yaygınlaştırılması ile olası olmaktadır (Larrain, 1993:280-283)

En temel sosyal hak olarak görülen ve bireye fırsat eşitliği sağladığı, hatta iş olanakları sunduğu ileri sürülen eğitim ve sağlık alanlarına geldiğimizde, maalesef, bu alanların da başat sermaye kesimi tarafından tutulduğunu ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirildiğini görmekteyiz. Ulus devlet modeli içinde vatandaş oluşturma ve emek üretim alanı olarak algılanan eğitim, sermaye kesimi tarafından sistemin üst-yapı kurumu haline getirilerek, bireyleri teknik olarak donanım sahibi yaparken, aynı zamanda onları sistemin işleyişine psikolojik olarak uygun kişilikler konumuna da sokmaktadır. Çağdaş eğitim sistemi ile özgür ve eleştirel birey yetiştirme yerine, sermayeye teknik olarak hizmet sunacak “*formatlanmış robotlar*”ın üretilmesi hedeflenmektedir. Bununla da yetinilmeyerek, sermaye kesimi robot yetiştirme maliyetinden mahrum tutulmaya çalışılmaktadır.

Benzer şekilde, emeğin üretimden uzak kalmaması ve/veya iş risklerinin sermayeden alınabilmesi için üretilen sağlık hizmetleri de, özünde sermaye çıkarı doğrultusunda planlanmakta ve finanse edilmektedir. Üretimin özel, sunumun kamusal yapılması, kamu kesiminden özel sermayeye kaynak aktarımı anlamına gelmektedir. Böylece sağlık alanındaki sermaye kesimi, toplumca karşılanan maliyetten önemli bir miktarda kâr elde etmiş olmaktadır.

Genel görüntüsü ile sosyal haklar, gerçek anlamda bir hak olmayıp, çeşitli nedenlerle sermaye tarafından tasarlanan ve kaynak tahsis edilen bir tür kapitalizm kalkanıdır. Nitekim, sosyalizmin zayıfladığı ve üretimin ağırlıklı olarak sermaye-yoğun tarzda yapılıyor ve emek örgütlülüğünün çözüldüğü günümüz koşullarında sosyal haklar eritmeye çalışılmaktadır. Zira, günümüz koşullarında sermaye giderek güç kazanmış ve tüm yerküreyi gerek üretim gerekse tüketim alanı olarak açmış, emek ise çözülmüş ve güçsüzleşmiştir. Bu durumda; sosyalizm korkusunun hiç değilse şimdilik ortadan kalktığı, emekçilerin çözüldüğü ve mücadele gücünü kaybettiği ve sermayenin tüm yerküreyi piyasa olarak hizmetine açtığı bir dönemde sosyal hakların zayıflatılması ve sermayenin yaratılan değerden bu amaca kaynak tahsis etmemesi fevkalade acıdır, ama sistem dinamikleri açısından bir o kadar da doğaldır.

Aynı yaklaşımla, sosyal demokrasi politikalarının da, ki içinde sosyal haklar barındırılır, zayıflamasını doğal olarak karşılamak ve bu olumsuz gelişmeyi programsızlık ve/veya lidersizlik sorunu olarak görmemek gerekir. Frankfurt okulu geleneği içinde zayıflatılmış ve özünü yitirmiş olan sosyal demokrasi programı da, bir zamanlar sosyalizme karşı kapitalist kalkan olarak işlev görmüşken, artık bu işlevini yitirmiş bulunmaktadır. Ancak, bilinç düzeyi çok yüksek ve proleter geleneği ileri olan merkez kapitalist ekonomilerde, çevreden aktarılan kaynaklarla, sosyal demokrasi geleneği, zayıflıyor olmakla beraber, gelişmekte olan ülkelere göre çok yüksektir ve sürdürülmeye de gayret edilmektedir (Ferrera, 2006 ve Standing, 2006).

Sosyal haklar konusunun ekonomik açıdan irdelenmesi iki konunun aydınlağa kavuşturulmasını gerektirmektedir. Bunlardan birincisi, söz konusu hakların ne derecede gerçek anlamda kazanım olduğu, sözü edilen kazanımların emekçilerin ya da genel halkın yarar hanesine mi, yoksa sermayenin yarar hanesine mi yazılacağı (!) konusudur. İkinci konu ise, sosyal hak olarak ele aldığımız çok temel hizmet alanlarının yüzeysel görüntülerinden kurtulup, derindeki oluşum modeli ve amaçsal anlamlarına bakılmasının gerekliliğidir. Eğitim hizmetinde çok net olarak görülebildiği gibi, sosyal hak diye bilinen bir hizmet alanı pekala sistemin üst-yapı kurumu olarak şekillendirilerek, sisteme ve sermayeye hizmete yönelik faaliyette bulunabilmektedir.

Sosyal haklar konusunda ekonomik açıdan kesinlikle irdelenmesi gereken çok temel bir konu da, sermaye karşıtı kesimlerin söz konusu haklardan yararlanmasında devlet ve yasaların fazla bir güç ifade etmediğidir. Zira, sosyal hakların kullanılması kaynak gerektirdiğinden, kapitalist devletler de mülkten yoksun olduğundan, bu alana kaynak tahsisi için sermaye kesiminin ekonomi-politik onayının alınması gerekmektedir. Sermaye kesimi ile diğer kesimler arasındaki güç dengeleri ya da dengesizliği sosyal haklar alanının genişliğini ortaya koyar. Bu nedenle, sosyal haklar olgusunu ve kavramını kapitalist sistemde

savunmak, sermayenin gücünü yadsımak ve sonuçsuz bir mücadeleye girişmek anlamına gelir. Bu alanda kısa dönemde kesinlikle sosyal hakları savunmak ve bu alanı genişletme yönünde politikalar üretmek kaçınılmaz olmakla beraber, sosyal haklar alanını bir mücadele alanı olmaktan çıkartıp, ortak yararlanma alanı haline getirebilmek için asıl ve uzun dönemli mücadele sisteme yönelik olmalıdır. Zira, sosyal haklar alanını bir mücadele ve sosyal dengelerle oluşturulan alan olarak görmek, güç dengesizliğini ve bu dengesizlik sonucunda ortaya çıkabilecek olumsuz sonucu da peşinen kabul etmek demektir. Böylesi bir yola girmeden net sonuca ulaşabilmek için üretim ve yaratılan ulusal değer üzerinde toplumsal hakimiyet ve karar oluşturarak, sosyal haklar alanını göstermelik olmaktan çıkarmak gerekmektedir. Kısa dönemli mücadelenin sistem içi olmasına karşın, uzun dönemli mücadelenin sisteme yönelik olması kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

- Buğra, Ayşe & Çağlar Keyder (2006) *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim, İstanbul.
- Collins, Denis (2006) *Marx'ı Anlamak*, (çev: I. Ergüden), Versus, İstanbul, 2006.
- Esping-Andersen, Gosta (2006), “Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemi”, *Sosyal Politika Yazıları* (der. A. Buğra & Ç. Keyder), İletişim, İstanbul, 53- 100.
- Ferrera, Maurizio, (2006), “Sosyal Avrupa’da ‘Güney Avrupa Refah Modeli’ ”, *Sosyal Politika Yazıları* (der. A. Buğra & Ç. Keyder), İletişim, İstanbul, 195-230.
- Kabaoğlu, İbrahim Ö. (1997), “İnsan Hakları”, *Çağdaş Toplum Değerleri, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği*, İstanbul, 13-44.
- Larrain, Jorge, (1993), “İdeoloji”, *Marxist Düşünce Sözlüğü*, (çev. M. Küçük), İletişim, İstanbul, 280-283.
- O’Connor, James (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, St. Martin’s Press, New York.
- Standing, Guy (2006), “Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Avrupa’da Neden Gereklidir”, *Sosyal Politika Yazıları* (der. A. Buğra & Ç. Keyder), İletişim, İstanbul, 333-374.
- Wolf, Richard D. & S.A. Resnick (1988), *Economics: Marxian Versus Neoclassical*,_The John Hopkins University Press, Baltimore.